

O dějinách české filozofie

On History of the Czech Philosophy

Jan Zouhar

Katalog předmětů oboru filozofie na FF MU již řadu let obsahuje povinný kurz „Dějiny české filozofie“. Jeho hodinová dotace se proti minulosti sice výrazně snížila, ale stále je zakončen zkouškou a vyžaduje od posluchačů, aby přečetli řadu textů českých filozofů minulosti. Členové katedry filozofie se vždy zabývali dějinami české filozofie a jejich úsilí přineslo řadu knižních monografií a časopiseckých studií na toto téma, například *Slovník českých filosofů* nebo anglickou kolektivní monografii *The Czech Philosophy in the XXth Century*, vydanou ve Washingtonu. Zůstává však otázka, zda to stojí vůbec za to. Nebylo by lépe věnovat se ontologii, epistemologii nebo dějinám evropské filozofie, zvláště když si uvědomíme charakter a úroveň české filozofie?

Ve čtyřicátých letech 19. století byly v rámci diskuse o německé filozofii v Čechách formulovány dva základní postoje, které dodnes ovlivňují postavení filozofie v české společnosti. Na jedné straně se zdůrazňuje význam a potřeba filozofie a zpochybňuje se myšlenka národní filozofie, protože filozofie je obecná a zkoumá obecné. Česká filozofie má být v kontaktu s filozofií světovou a zkoumat její základní otázky. Proti tomu je zdůrazněn úkol vzdělání lidu, potřeba rozvoje literatury a národního školství. Filozofové se údajně lidu vysmívají, protože vytvářejí myšlenkové soustavy, které lidé nemohou pochopit. Pokud máme filozofii pěstovat, musí se jejím východiskem stát lidová moudrost. Podle Jana Kollára „Západu myslí filozofové, nám filozofuje lid“. Odmítání filozofie bylo tehdy především odmítáním filozofie německé. Novinář a spolupracovník Karla Havlíčka Vilém Gabler to vyjádřil slovy:

Co se mne týče, já v tomto směru velmi vlastenecky smýšlím a nebažím po německé filosofii, maje za to, že zdravý český rozum jest lepší, než německé mudrctví.

I tady je jeden ze zdrojů našeho pozdějšího přízemního prakticismu a plochého empirismu.

V roce 1939 přednesl J. L. Fischer v brněnské Jednotě filosofické přednášku „Úkoly české filosofie“, kterou později vydal v přepracované podobě pod názvem *Národní tradice a česká filosofie*. V tehdejší vypjaté společenské a politické situaci připomíná, že filozofie, která pracuje s přesně vymezenými pojmy, vypracovává pojmové základy našeho uchopení světa a vytváří duchovní kosmos, ve kterém se pohybujeme. Osobitost české filozofie je podle něho v konkrétnosti a zaměřenosti na životní a společenskou praxi. Přízemnost a nedramatičnost českého myšlení je pro Fischera výrazem strízlivosti celého našeho národního života a povahy naší národní vzdělanosti.

Přístup k dějinám české filozofie a jejímu místu v životě české společnosti nesporně nepříznivě v padesátých letech ovlivnila stať Zdeňka Nejedlého *Slovo o české filosofii*, kterou Nejedlý původně přednesl v lednu 1946 v pražské Jednotě filosofické a kterou vydal v roce 1950 v časopise *Var*. Nejedlý se ptá, zda vůbec máme v Čechách filozofy, zda vůbec jsou Češi filozofickým národem a zda jsou schopni vytvořit svou a dobrou filozofii. Odmítá školskou, akademickou filozofii (rozumí tím především filozofii německou), vytyká jí škodlivou závislost na cizích filozofických autoritách. Nejedlý se snaží údajnou slabost české filozofie a její domnělou neschopnost abstraktně teoretického myšlení a spekulativního uvažování kompenzovat tím, že do filozofie ve smyslu filozofického myšlení zahrnuje další projevy duchovní kultury od lidových přísloví, pohádkové tradice až po hudební dílo B. Smetany. Nejedlého *Slovo o české filosofii* mělo nepříznivý důsledek nejen pro historiografii české filozofie, protože přehlíželo celou dosavadní tradici české akademické filozofie, ale zejména mělo nepříznivý dopad společenský. Jak ukázala později i Jaroslava Pešková, posílilo obecné povědomí o neužitečnosti kvalifikovaného filozofického vztahu ke světu jako východiska teoretické a praktické aktivity, preferenci hlediska zdravého rozumu, podceňování teoretického myšlení a přehlížení skutečného významu filozofie.

Překonání Nejedlého stanoviska bylo vedeno především návratem k vlastním dějinám české filozofie, jak to ukázala konference *Filozofie v dějinách českého národa* (1958) a práce na *Antologii z dějin československé filosofie I* (1963, red. R. Kalivoda, J. Zúmr), která představuje novou etapu přístupu k českému filozofickému myšlení se znatelným posunem v metodologii (návrat zpět k pramenům, postupné eliminování ideologických kritérií).

V české filozofické literatuře se zásluhou Emanuela Rádlá a později explicitně Jana Patočky i Erazima Koháka setkáváme s rozlišením tzv. čistě a tzv.

marginální, aplikované, užité filozofie. Čistá filozofie je nadčasová, obecně lidská, zabývá se otázkami, které vyplývají z lidského bytí ve světě a v čase, vždy a všude. Česká filozofie se ovšem jeví z tohoto hlediska až na výjimky jako tzv. filozofie marginální, aplikovaná, užitá, vázaná na určitou dějinnou situaci, interpretující tuto situaci, reagující na praktické problémy a jejich řešení, jako filozofie, která se zabývá otázkami, jež jsou pokládány za společensky aktuální. Od čtyřicátých let 19. století stojí v popředí zájmu českých myslitelů problematika člověka a společnosti, duchovně kulturní orientace českého národa, otázky smyslu českých dějin, a tyto problémy jsou u nás pokládány ze společenského hlediska za klíčové i v celém dvacátém století a především jejich řešení je od filozofie očekáváno. Ukazuje se, že jedním z trvalých rysů českého filozofického myšlení je spojení s životními aktivitami, s každodenním životem. Je kladně přijímáno, pokud prokazuje schopnost odpovídat na živé otázky našeho národního i individuálního života. Jak upozornili někteří historici české filozofie, jsou tradice českého pozitivismu a jeho široký vliv u nás vysvětlovány právě tím, že se velmi blížil české národní povaze, která se údajně vyznačuje střízlivostí, věcností, úctou k faktům, k reálné činnosti, konkrétní, třeba drobné práci a odmítáním spekulací, fantazírování, iracionality. Jiří Cetl pak ukázal, že tato mentalita má i svou druhou tvář – opatrnickví, nedůvěřivost, přízemnost, povrchnost, neschopnost citovosti, neochotu k oběti.

Filozofie v Čechách jako by od dob Havlíčkových a Gablerových pořád potřebovala obhájit své právo na existenci dokazováním schopnosti řešit praktické problémy. Podle mého soudu si však česká filozofie může dovolit promlouvat k závažným otázkám tak, aby její stanovisko bylo respektováno, pouze za předpokladu rozvoje a pěstování tzv. čisté filozofie na příslušné úrovni. To není opouštění životně aktuálních témat, ale základní podmínka jejich kvalifikované reflexe.

Otázkou je, co vlastně znamená národní filozofie, zda vůbec tento pojem má smysl, zda je potřeba se národní filozofii a jejím dějinám vůbec věnovat, když filozofie je svým vymezením nadčasovým duchovním útvarem. Filozofie ovšem vzniká a rozvíjí se v kontextu určité národní kultury a kromě otázek nadčasových reaguje rovněž na konkrétní společenské a politické problémy. Takto je také primárně vnímána a hodnocena národním společenstvím. K české filozofii můžeme přistupovat prostřednictvím velkých osobností, které překračují národní horizont – Komenský, Bolzano, Augustin Smetana, Palacký, Masaryk, Patočka, Kosík. Nebo můžeme mít na mysli především proměny duchovní atmosféry v různých obdobích našich národních dějin. Zde

pracujeme s českým filozofickým myšlením, které má širší obsah – vyjadřuje skutečnost, že se k filozofické problematice vyjadřují nejen filozofové, ale (někdy jen příležitostně) i speciální vědci, spisovatelé, politici apod. Historie české filozofie tak studuje nejen proměny filozofického myšlení u nás, ale také její podíl na konstituování a formování české kultury a národního života. Dějiny národní filozofie jsou součástí dějin národní kultury a národních dějin vůbec.

---

prof. PhDr. Jan Zouhar, CSc.

Katedra filozofie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita
Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika
zouhar@phil.muni.cz